

Christo Pärvev: Očerk po istorija na bälgarskata gramatika, Sofija 1975, 389 str.

Širší filologická veřejnost často potřebuje stručnou informaci, jak byly popisovány mluvnické kategorie daného jazyka, jejich vyjadřování a výrazové prostředky a jak se tento popis vyvíjel. Listovat desítkami knih, zčásti zastaralých, zjišťovat, který autor je kde přesný anebo osobitý, v čem je teoreticky původní a kde se drží tradice — to není vždy možné a pro méně obeznameného čtenáře je obtížné. Je proto třeba prací, hodnotících vývoj gramatického myšlení a podávajících věcně stručný, zato bibliograficky precizní přehled starších gramatik. Podobnou funkci jako kniha V. V. Vinogradova *Iz istorii izučeniija russkogo sintaksisa*, Moskva 1958 má pro oblast bulharské morfologie příručka Christo Pärveva *Očerk po istorija na bälgarskata gramatika*, Sofija 1975. Je třeba připomenout, že u bulharštiny vzhledem k nedostatku starší domácí vědecké tradice a řadě specifických morfologických jevů je pojetí gramatik rozkolísané i tam, kde v jiných jazycích je celkem jednoznačné. Tím větší význam má Pärvevova kniha pro filologa nebulharistu nebo širšího specialistu.

Práce začíná přehledem domácích gramatik počínaje Neofitem Rilským (1835), který první popsal morfologii své mateřštiny; komentuje vývoj do r. 1944, bibliograficky jde až do počátku sedmdesátých let. Stručně charakterizuje úmysl autora (psát pro širší veřejnost, školu či vědecky) a hlavní tendence práce. Těžištěm Pärvevova rozboru je systematický popis, jak se vyvíjelo chápání jednotlivých morfologických jevů; nejvíc místa věnuje slovesu, v bulharštině bohatě derivovanému (168 stran; celé morfologii jmen 100 stran) a z něho času.

Pärvev vidí tři vývojové epochy bulharského mluvnictví: do r. 1878, 1878—1944 a po r. 1944. Podle našeho názoru rok 1944 je skutečně mezníkem vzhledem k vydání Andrejčinovy gramatiky, která se v dalších letech stala obecným teoretickým vodítkem; význam roku 1878 pro gramatické myšlení však Pärvev asi přecenil, neboť i jak vyplývá z jeho rozboru, první mluvnice po osvobození pokračují ve starším pojetí. Mezník je třeba položit do let pozdějších, snad do r. 1888, kdy vznikla univerzita a na ní katedra bulharistiky, spíše však na přelom století k vyjití první gramatiky A. Teodorova-Balana, představující vývojový skok. Domníváme se, že osobnost prof. Balana by měl Pärvev souhrnněji zhodnotit a zejména srovnat s principy pojetí L. Andrejčina, aby bylo jasné, v čem je novum obou autorů a proč právě jejich hlavní gramatiky znamenají skoky ve vývoji. Přilži popisné, místy až mechanicky bibliografické pojetí, zvláště při hodnocení specificky bulharských morfologických jevů, méně informovanému čtenáři souvislosti nedostatečně osvětlí.

V kapitole o podstatných jménech Pärvev podal hlavně přehled vývoje definování gramatických kategorií jména. Podrobnější je u vývoje členu, neboť některé starší gramatiky člen nepřesně rozlišovaly od ukazovacího zájmena (to souviselo s někdejší pravopisem členu oddělené od jeho substantiva), dlouho hledaly „skloňování“ členu podle francouzštiny či němčiny, ba neuznávaly člen za morfologický jev. Toto je popsáno podrobně; někde však by bylo třeba říci, že do oddílu o členu, zařazeného do morfologie, mnozí kladou otázky vyslovené syntaktické (např. užití členu v předmětu, neshodném přívlastku ap.), lexikální (např. proč *Balkanät*, *Alpíte* a nikoliv **Rilata*) aj., překračující rámec morfologie. Z Pärvevova popisu pádu je zřejmé, jak dlouho trvalo, než se prosadilo, že bulharština má „casus generalis“ a že morfologické zbytky, zejména dativu a vokativu, netvoří gramatickou kategorii.

Rovněž bulharské adjektivum, číslovky a zájmena mají své specifické a dlouho málo jasné problémy. Zvláště se autor věnuje rozdílu mezi adjektivem a substantivem (některé starší práce řadily k adjektivu i příjmení, jména národů a odvozená substantiva), chápání archaické koncovky mask. -i(ž) (dříve i jako élen), chápání číslovek jako samostatného slovního druhu (prakticky každá gramatika určovala rozsah tohoto slovního druhu jinak), klasifikaci zájmen (od základu *to* a *ona* jsou tytéž tvary v jednom nářečí personální, v jiném demonstrativní a starší autoři prosazovali svůj regionální úzus; situaci dále komplikoval archaizující pravopis) a chápání pádů u zájmen (tu by bylo třeba exkurze do monografií posledních 15 let, aby se čtenáři ujasnilo, že rozdíly typu *ti* : *tebe* nebo *te* : *im* : *gi* ap. jsou v bulharštině svou podstatou syntaktické a byly pokládány za morfologické v podstatě vlivem ruského mluvnictví).

V oblasti bulharského slovesa dodnes nejsou některé otázky teoreticky dořešeny, proto by tu bylo třeba přesněji charakterizovat, do jaké míry byla domácí teorie ovlivněna mechanicky pojatým zvykem mluvnice ruštiny či latiny. Podle Pärveva je nejméně jasno v otázkách slovesného rodu, kde kupodivu teoreticky více přináší malá

starší gramatiky než práce pozdější (s výjimkou Balana a Andrejčína), často považující morfologickou stránku slovesného rodu neorganicky za záležitost syntaxe. Nám se však zdá, že přes nedopracovanost určitých otázek (vyplývajících i ze specificky bulharského užívání reflexív) je u slovesného rodu jasnější než zejména u způsobu a též vidu, který v podstatě do Andrejčína byl — přes svou morfologickou vyhraněnost právě v bulharštině — špatně rozlišován od času, mnozí jej chápali za záležitost ryze slovtvornou a ani z Andrejčínovy gramatiky není zcela jasná jeho podstata. Andrejčín se stavěl proti termínům „svářšen“ a „nesvářšen“ a dává přednost termínům „sintetičen“ a „analitičen“, jejichž podstata je jiná. Bylo by však třeba vyzvednout Andrejčínův přínos v tom, že vyzvedl protiklad „dokonavost-nedokonavost“, dříve zastžený protiklady vedlejšími (jsou gramatiky, rozlišující až 4 „vidy“, v tom často tzv. „vid neurčitý“ u sloves jako *chválit*, *zpívat* aj., protože prý „mohou vyjadřovat děj libolibně dlouho trvajících“).

Bulharské slovesné časy jsou tradičně v každé gramatice podrobně rozvedeny, pokaždé však jinak a všem by se dalo něco vytknout vzhledem ke složitému faktickému stavu v jazyce samém. I v dnešní oficiální koncepci, vycházející z Andrejčína, jsou nedorozěšené problémy. Z Pärvevova popisu je dobře vidět vývoj rozlišování a označování jednotlivých časů a zejména jak starší mluvnické chápaly tvary vyslovené oblastní nebo už zanikající. Bylo by tu třeba oddělit vývoj zpracování kategorie času od vzniku a vývoje chápání tzv. nepřímé výpovědi a tím lépe postihnout teoretický přínos těch, kdo průkopnicky považují nepřímou výpověď za samostatnou kategorii. U ní je třeba komentovat podstatu individuálních rozdílů mezi pojetími autorů, kteří ji jako kategorii chápou, aby čtenář měl jasno, proč nejde o slovesný čas. Škoda, že teoretická kapitola je neústrojně odtržena o přehledu forem, neboť nejde o „způsob“ toho typu jako imperativ či konjunktiv, ale o kategorii jinou.

Nehistorická a mechanicky ruštinou ovlivněná stanoviska k přičestím, častá v starších pracích, by bylo třeba probrat nejen vzhledem ke gramatické tradici, ale především z hlediska faktického stavu v jazyce, především mluveném, neboť popis se vyvíjel jedním a jev sám jiným směrem. Týká se to hlavně přičestí přítomných a přechodníků, jejichž vývoj, zčásti ovlivněný ruštinou, není ještě historicky zpracován; sama kodifikace normy zcela neodpovídá jazykové skutečnosti. Kapitoly o podstatném jméně slovesném, zbytečně infinitivu a neohebných slovesch zůstávají v podstatě u popisu, neboť podrobné hodnocení je ztíženo různě širokým chápáním jevů v gramatikách, zacházejících i do jevů slovtvorných. I sám Pärvev u neohebných slov přesáhl rámec morfologie a hodnotí i monografie nikoliv gramatické. Pro čtenáře je přínosem závěr, charakterizující hlavní tendence popisovaných jevů. Pärvevova práce je záslužným shrnutím vývoje bulharského gramatického myšlení.

Vladimír Šaur

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, Ljubljana. Druga knjiga I-Na (1975).

Ke třicátému výročí osvobození Jugoslávie vydal Ústav pro slovinský jazyk Slovinské akademie věd a umění v Lublani druhý díl Slovníku slovinského spisovného jazyka (dále SSKJ). Tento díl obsahuje přes 18 500 hesel a skoro 2 300 podhřezel. O prvním dílu jsme referovali v SPFFBU A 22/23, s. 253—254; uváděli jsme tehdy hlavně všeobecné údaje o celém slovníku. Dnes se soustředíme na několik dílčích otázek, které vyvstávají, prohlížíme-li nový, druhý svazek tohoto mimořádného díla lexikografie slovinské — a slovanské vůbec — a srovnáváme-li jej s naším Slovníkem spisovného jazyka českého (dále SSJČ).

Je překvapivé, jak aktuální a svěží lexikální materiál se redakci SSKJ podařilo shromáždit, a je potěšující, že tento slovník reprezentuje již i naprosto recentní složku slovní zásoby našeho slovinského současníka. Týká se to nejrušnějších oblastí lexika: běžné slovní zásoby se soudobými civilizačními výrazy (např. adj. *mini*, *midi*, *maksi krilo*; *kseroks*, *kserokopirati dokumente*), publicistického lexika (např. spec. publ. význam substantiva *konfrontacija*: *gre za veliko konfrontacijo Amerike z drugimi vesilami*), technických termínů (např. *lunohod* nebo slang. *mach* pro *Machovo število*; *letalo je doseglo hitrost tri mache*) i vědeckých termínů (viz např. názvy transuranů uměle získaných až v letech padesátých: v I. díle *einsteinij*, *fermij*, v II. díle *lawrencij*, *kalifornij*). Takové aktuálnosti nedosáhl SSJČ ani v „Doplňcích a opravách“, vydaných jako jeho poslední sešit v r. 1971.